

A. Algra
LO-FRIESLAND

En twang fan hwa ek stie it tsjin¹⁾

DE GESCHIEDENIS HERHAALT ZICH

Meer dan 4 eeuwen geleden ondervond Friesland voor het eerst de „zegeningen” van een Duits regime. In 1498 verkwanselde Keizer Maximiliaan het „heerloze” gebied aan zijn schuldeiser Hertog Albrecht van Saksen-Meizen. Deze had zijn meester een rekening gepresenteerd met als eindbedrag de som van 250.648 goudgulden en 4 stuivers voor bewezen diensten bij de onderwerping van Vlaanderen en andere gewesten aan het Habsburgse geweld. De Hertog haalde nu een streep door deze rekening en betaalde de keizer bovendien nog 100.000 goudgulden. Hij rekende op een goede rente. Dat viel echter niet mee. De Friezen verzetten zich heftig tegen de vreemdeling. Het werden bange tijden. George, de zoon van Albrecht, liet de „Zwarte Hoop” op de onwillige onderdanen los. Het was niet de laatste maal, dat „zwarten” plunderend het gewest doortrokken. In die dagen zong men:

Friesland mag wel fressland heten,
Het wordt van Saksen en Meizen opgegeten.

George verkocht ten einde raad zijn „rechten” aan Karel V. Het verzet duurde echter voort. Het was in deze dagen, dat Grote Pier optrad, van wie een tijdgenoot getuigde: Hy was from ende fel op die vianden, mer redelyk van herten als een Kerstenman, want hij hadde een guede meyninck; want syn meyninck was om vrij ende fryes te wesen.”

In de jaren 1940-1945 weer Duitse overweldigers, een Herr Ross zetelend te Leeuwarden, plunderende „zwarten”, maar ook verzet van mannen en vrouwen, „from ende fel op die vianden, mer met een guede meyninck.”

HET „FATSOENLIJKE” VERZET

De eerste jaren was van actief verzet echter weinig te bespeuren. Dat had zijn oorzaken. Friesland had in de 5 oorlogsdagen haast niet geleden. Trouwens ook in de periode van 14 Mei '40-15 April '45 is er betrekkelijk zeer weinig verwoest: in het geheel slechts 116 burgerwoningen en 59 boerderijen. Daarbij kwam, dat de NSB in geen enkele provincie zo'n geringe invloed had. De grootscheepse propaganda en de uitdaging door zwart-hemden ontbraken aanvankelijk geheel. Eerst langzamerhand konden de voorstanders van de nieuwe orde zich een beetje laten gelden en werd met veel kunst- en vliegwerk hier en daar een armzalige optocht of onbenullige demonstratie gehouden. Het was echter meer lachwekkend dan prikkelend. Dan woonden er niet veel Joden in de provincie en dezen werden de eerste jaren met rust gelaten, zodat tonelen als in Amsterdam in '41 niet konden voorkomen. Tenslotte kunnen we erop wijzen, dat Friesland een agrarisch gewest is. Het had door de malaise in de jaren 1930-'39 zeer geleden. Na 14 Mei scheen er een verbetering in te treden. De boeren maakten goede prijzen en niemand bleef met zijn land- en tuinbouw-producten zitten. In de provincies met veel handel, scheepvaart en industrie voelden de bewoners de gevolgen van de oorlog direct veel sterker.

Ook waren er elementen in de nazi-propaganda, die een boerenbevolking moesten toespreken („Boerenland in boerenhand”). Effect had dit echter bij de principieel geschoolde, critische zelfstandig denkende Friezen niet, slechts uitzonderingen daargelaten, zoals de

¹⁾ En tegen dwang, van wie ook, verzette het zich.

boerin, die zei: „Hitler betaalt beter dan de Koningin”. De doorsnee Fries is trouw en het nazi-systeem ligt hem absoluut niet. Elke maatregel van de bezetters werd met wantrouwen begroet en alle nieuwe vindingen, als winterhulp, volksdienst, landstand, arbeidsdienst, frontzorg etc., werden eenvoudig genegeerd. In sommige dorpen kwam de postbode met evenveel landstandkrantjes terug als waarmee hij op stap gegaan was. De collectanten voor Winterhulp mochten binnenkomen en een kopje koffie drinken, maar: „wij geven niet”. Het parool was: fatsoenlijk blijven! Als de rustige tuinder hoorde van de vervolgingen en het verzet in Amsterdam, schudde hij het hoofd en zei: „It is slim, tige slim, dat it sa moat”¹⁾). Maar dan liet hij er op volgen, dat de aardappels er goed voor stonden en stopte nog eens zijn pijp. Zo was de toestand in de eerste periode: afwijzend, wantrouwend, afwachtend.

„Och, lit dy Poepen mar kletse”²⁾), was het oordeel van de meesten.

Eerst langzaam rijpte, dank zij de bewerking door de verzetspioniers, die mogelijkheden als de Jodenverklaring, de koperinlevering e.d. aangrepen voor de toelichting van de achtergrond van het nationaal socialisme, een geest van actief verzet in het Friese volk.

DE OMMEKEER

In deze passieve houding kwam in brede lagen der bevolking een keer, toen 29 April '43 het bevel afkwam, dat alle militairen opnieuw krijgsgevangenen zouden worden. De volgende dag was het al erg roerig, maar op 1 Mei was de opstand een feit! Geen fabriek werkte meer, de kantoren liepen leeg, het landwerk lag volkomen stil. Auto's met melkbussen werden aangehouden en de melk werd uitgegoten als een groot dankoffer. Zelfs de NSB-boeren deden tegen wil en dank mee, wilden ze hun boerderij niet in vlammen zien opgaan. Met verbeterde woede zagen de stakers echter, hoe de treinen bleven rijden . . .

Toen begonnen de dodenritten van de „Grünen”. Tal van slachtoffers vielen: in Trimunt, Noordbergum, Dokkum, Lemmer, Munnikeburen, Suameer, Niawier, Oudega . . . Na enkele dagen was het verzet gebroken, en na de roes kwam de kater: verwijten aan de spoormensen, aan de Engelsen, die niet gekomen waren, aan Holland, dat geen leiding gaf. Er gingen stemmen op: „Zoiets nooit meer. Dit bloed heeft nutteloos gevloeid.”

Maar lang duurde deze inzinking niet. De stemming na de Meidagen '43 was veel feller dan die voor 29 April. Men had de Duitsers in hun ware aard leren kennen. Zij waren niet meer vijanden, die men nog kan respecteren, maar beulen. De volgelingen van Mussert waren geen belachelijke proleten, maar handlangers en huurlingen van de grootmoordenaars. Daarom was de staking van zo grote betekenis, daarom waren de offers *niet te vergeefs*. De leidelijke houding lieten velen varen. Hun verzet werd *systematisch* en *consequent*. Mensen, die voorheen van geen daden wilden weten, verheugden zich nu over elke geslaagde kraak, over iedere misleiding van de vijand.

De schellen waren van de ogen gevallen, de totale oorlog werd aanvaard. Men ging steun verlenen aan hen, die reeds voorgegaan waren in het verzet. Van deze veranderde stemming profiteerde niet het minst de LO. Zij had haar aandeel in de staking gehad, zoals nog zal blijken. Na Mei '43 ging het plaats en van onderduikers tien maal beter dan daarvoor.

DE WEGBEREIDERS

„Aan de eis, dat een verhaal beginnen moet bij het begin, voldoet dit boek niet: het begint vóór het begin”. Zo luidt de eerste zin in het Handboek van Gosses en Japikse. Dat geldt

¹⁾ Het is erg, heel erg, dat het zo moet.

²⁾ Och, laat die moffen maar kletsen.

ook voor dit hoofdstuk. De LO is in Friesland ontstaan in de winter van '42 op '43, maar er is een voorhistorie en het is nodig, daar enkele regels aan te wijden. We kunnen zeggen, dat de organisatie veel te danken heeft gehad aan de AR-partij en het initiatief van particulieren en van enkele geïsoleerde groepjes illegale werkers. 5 Juli '41 werden de politieke partijen door Seyss Inquart ontbonden. Deze verordening kwam niet onverwacht. Daarom waren er ook al tegenmaatregelen genomen. Zo was de AR reeds in de zomer van '40 overgegaan tot het vormen van kleine groepjes, die op „praatavonden” over persartikelen, volksdienst, landstand, vakgroepen, winterhulp, arbeidsdienst, schoolzaken en dergelijke spraken. Van meet af aan werd gewaarschuwd om geen gehoor te geven aan de oproep van de vijand. Vooral de arbeidsdienst werd fel bestreden. Maar dan moesten de jonge mannen worden opgeborg en dus leidden de besprekingen vanzelf tot het zoeken naar wegen om de betrokkenen te doen verdwijnen. Zo werden in '42 al verschillende personen uitgewisseld. Het gevolg was, dat toen de LO officieel werd opgericht, verreweg het grootste deel van de leidende figuren uit deze politieke organisatie voortkwam. Zij kenden elkaar, zij beschikten over vele adressen en hadden al ervaring. Telkens leest men in de rapporten: „Ik kwam in de LO door X, die ik kende van de AR, „praatuurtjes”. Daardoor had de LO aanvankelijk — zonder opzet — een specifiek AR, of wil men: een uitgesproken Gereformeerd karakter, want deze begrippen dekken elkaar in Friesland vrijwel. Toen de LO echter een feit was, is reeds in één der eerste vergaderingen besloten om zo spoedig mogelijk ook andere „gezindten” in het werk te betrekken. Een der eersten, die bereid was, mee te doen, was een Hervormd predikant die een Jehu was onder de broederen. Jesaja 16 : 3b was in deze tijd *het* gebod, waarop hij voortdurend hamerde. Voor het einde van '43 was het specifiek Gereformeerde karakter gemitigeerd door het optreden van personen uit allerlei godsdienstige en politieke levenskringen.

Behalve de politieke voorlichting is de kanselboodschap van vele predikanten, die hun gemeente leerden verstaan, dat de overheid overeenkomstig Romeinen 13 in Londen zetelde, van groot gewicht geweest. Ook de principiële voorlichting en houding van het Fries Dagblad miste haar uitwerking niet. Er was echter meer voorbereidend werk verricht op het moment, dat de LO officieel werd opgericht. Daar was in de eerste plaats de OD, die in de figuur van Jhr Mr Sybrand M. van Haersma Buma (†) een leider vond. Hij is reeds in '41 gearresteerd en keerde niet terug. Er werden contacten gelegd en menig LO-werker is gerecruteerd uit deze kringen.

Wilke Boonstra
LO-leiding Friesland.
Tevens: KP.

Garr. 1-2-'44. Zie pag. 170. Vrij gekomen. Opnieuw in 't verzet. Juli '44 voor 2e keer garr. Verm. geschaduw na vroegere arr.

„Van de OD kwam ik in de LO, van de LO in de KP”. Zulk een verklaring komt in de rapporten meer dan eens voor. Niet zelden had men wel eens met gecombineerde activiteit te doen. Zo bv. bij Geale, de distributieleider van Drachten, die contactman in de AR en medewerker van de OD was; straks is hij districtsleider LO en daarna KP-leider. Dan opereerde in Friesland de groep van Dobbe (Theodorus Dobbe †), waarover in de annalen van de LKP meer staat beschreven. Ook uit deze „bende” waren verschillende personen later werkzaam in de LO

of onderhielden althans nauwe connecties met haar. Niet minder belangrijk was het werk van individuele arbeiders en kleine groepjes. Hier was het een dominee, daar een onderwijzer, elders een koopman of politieagent, die op eigen houtje onderdak verstrekke aan personen, die zich schuil moesten houden. Practisch waren deze vluchtelingen allen Hollanders en veelal Joden. Friesland zelf had toen haast nog geen mensen, die moesten onderduiken.

Egbert M. Wierda

Klaas J. W. Wierda

Hyltje Wierda

Anne Minnema

Leendert Sinnema

Gearr. op 8-4-'45. SD ging iemand arr., vergiste zich in naam en belde aan op slaapadres van Egbert. Deze moest zich thuis gaan aankleden, waarbij SD ook beide broers aantrof en arresteerde. Egbert had avond voor arr. springstoffen in PTT-kant. Leeuwarden onschadelijk gemaakt, waardoor gebouw gespaard bleef. Geval van onmenselijke mishandeling.

Beiden gearr. 28-12-'44 door arr. van iemand, in het bezit van door hen verstrekt clandestien PB.

*Johannes ten Brug
(Hans)
Gearr. 11-11-'43 in Frankrijk op weg naar Engeland.*

*Binnert Ph. van
Harinxma thoe Slooten
Op 12-2-'45 uit zijn woning gehaald en op straat neergeschoten.*

*Christiaan Kerkhof
Gearr. 29-8-'43 in Utrecht op door SD bezet adres.*

*Hinne Kroles
Gearr. 3-1-'45 t.g.v. and. arr.*

*Lubbert L. v. d. Veen
Na bevrijding overl. aan ziekte, verm. t.g.v. verzetswerk.*

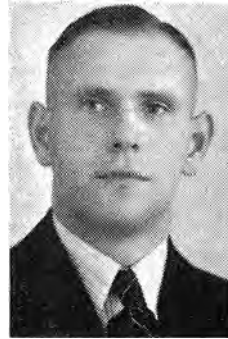
Tiede v. d. Weij

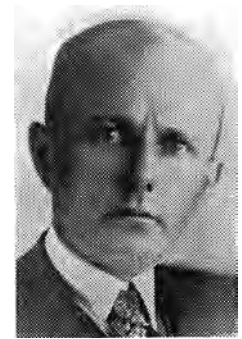
Pieter v. d. Weij

Sjouke v. d. Weij

Theun v. d. Weij

*Jan Schat
Gearr. 14-4-'44 door ver- raad.*

Deze vader met 3 zoons zijn gearr. 20-3-'44, verm. t.g.v. and. arr. Allen tevens: Trouw.

Deze 15 personen behoorden tot het district LO-Leeuwarden.

Zo ontstonden hier en daar plaatselijke acties, bv. in Ferwerd, Sexbierum, Bolsward, Joure en Scharnegoutum, Sneek en Dokkum. Van deze individuele werkers en plaatselijke groepjes heeft de LO later een dankbaar gebruik kunnen maken. Wij denken hierbij aan mannen als Krijn van der Helm (†), die eerst ook geheel zelfstandig werkte, aan Johannes Wildeboer (†) te Ferwerd, Ulke Boonstra (†) te Joure en Ds Rienk H. Kuipers (†) te Wanswerd. Alle vier zijn ze gevallen voor de goede zaak.

DE GEBOORTE

Intussen was in andere provincies de zaak georganiseerd en Frits de Zwerver zowel als Hugo van de Beurs hadden geprobeerd in Friesland connecties te krijgen, aanvankelijk

*Rienk H. Kuipers
LO-leiding Nrd. Friesland.
Tevens: Ill.AR, School-
verzet.
Gearr. 3-2-'45 met een
aantal onderduikers bij over-
val op een kerk, gedurende
de dienst.*

zonder veel resultaat. In de winter van '42 op '43 werd het echter menens. Via een LO'er uit Kampen, leraar aan het gymnasium aldaar, kwam het verzoek in Leeuwarden om daar een vergadering te beleggen. Deze bijeenkomst had plaats omstreeks Kerstmis '42. Over de datum zijn degenen, die aanwezig waren, het niet eens. Wel herinnert zich een ieder — en speciaal Frits de Zwerver — hoe donker het was. Tollens zou zeggen: „Hij kwam, toen een mistige avond viel”. Werkwijze en doel van de organisatie werden uiteengezet. Behalve de spreker en de gastheer waren er 8 personen in de pastorie aanwezig. Na de overtuigende speech werd besloten een afdeling Friesland van de LO op te richten. De geboorte had een vlot verloop en er scheen alle hoop aanwezig, dat de jonggeborene voorspoedig zou opgroeien. Maar reeds de volgende dag kreeg de baby stuipjes. Het Fries „hoofdcontact” bedankte telefonisch en ook enkele andere medewerkers trokken zich terug. Reeds werd aan Frits meegedeeld, dat de kleine overleden was. Dat was echter voorbarig. De overgeblevenen zochten nieuwe medewerkers en na een tweede en derde vergadering was het gevaar geweken. De club was

echter specifiek „Luwarders” en daarom moest er contact gezocht worden in de provincie. Al heel spoedig gelukte dit en werden enthousiaste medewerkers gevonden in Drachten, Dokkum, Franeker, Sexbierum, Minnertsga, Stiens, Sneek, Akkrum, Wolvega, Oudeschoot, Surhuisterveen en Donkerbroek. Zo kon in Februari '43 de eerste wekelijkse „Beurs” worden gehouden. Naast deze groep ontwikkelde zich in en om Joure onder leiding van Ulke Boonstra en Sjouke een andere verzorgingsgroep. Reeds in de zomer van '42 plaatsten zij onderduikers en vooral Joden; er ontstaan relaties met Amsterdam, Haarlem (Pickwick en de BJ-groep), Alkmaar, Utrecht en gaandeweg breidde zich een net van medewerkers over Zuid-Friesland uit. Organisatorisch contact met de LO is er in Februari '43 echter nog niet.

DE PROVINCIALE BEURS

Het waren vogels van diverse pluimage, die elke week samen kwamen in de consistorie van de Noorderkerk: een boer, een aannemer, een architect, een kaaskoopman, een dominee, twee leraars, een paar kooplui, een kleermaker . . . Hier moeten stippeltjes staan, want wij weten niet meer het beroep van elke medewerker. Peter, de boer uit Wolvega, werd voorzitter en zelfs in de donkere consistorie glom zijn aangezicht nog. Hij werd ook afgevaardigde naar de landelijke vergadering. Als vergaderingsdag werd Vrijdag gekozen, omdat dan verschillende leden toch in de stad moesten zijn. 's Morgens dreven ze handel in zaai- en pootgoed, kaas enz. en 's middags in levende zielen. De gang van zaken was als overal elders.

*Linaan Berghuys
(De Ruiter)
Chef LO-Centrale.
Gearr. 26-7-'44.*

*Hendrik S. v. d. Galiën
Gearr. 18-7-'44.*

*Bernhardus ten Hulscher
Gearr. 26-7-'44.*

*Bernhard G. H. Melot
Gearr. 25|26-7-'44.*

*Lucas Sijsma
LO-Leeuwarden.
Gearr. 15-7-'44 t.g.v. and.
arr.*

Deze 4 personen van de LO-Leeuwarden zijn gearr. t.g.v. de overval op het adres waar NSF-archief de Duitsers in handen viel. Zie pag. 172.

*Auke van Gorkum
Gearr. 5-10-'44 bij leeg-
halen van woning gezochte
medewerker, die onderdook.*

*Dirk de Jong
Gearr. 10-4-'45 in Leeu-
warden t.g.v. arr., waarbij
namenlijst werd gevonden.*

*Geert Knol
(Wietze)
Gearr. 30-8-'44 i.v.m.
brandstichting van auto met
radio's.*

*Klaas Koelstra
Op 14-7-'44 neergeschoten
als represaille na aanslag
op NSB'er.*

*Willem Santema
(Ype Brandsma)
Tevens: RuV, Trouw.
Gearr. 22-12-'43 in A'dam
op door SD bezet adres.*

Deze 5 personen behoorden tot de LO-Sneek.

*Hendrik Akse
(Arie)
Gearr. 20-3-'44 in Steen-
wijk bij aanhouding door
landwacht.*

*Albert Koopmans
Gearr. 19-2-'45 t.g.v. and.
arr.*

*Luitjen Mulder
(Louis)
Tevens: KP.
Gearr. 3-1-'45 t.g.v. and.
arr.*

*Hendrik Huijzenga
(Taeko)
LO-IJlst.
Gearr. 5-4-'45 door verraad.*

*Paul M. van Baerdt
van Sminia
LO-Utingeradeel.
Gearr. 5-5-'44 door land-
wacht nadat door conciërge
verraden was, dat hij als
burgem. een gevangene had
laten ontsnappen.*

Deze 3 personen behoorden tot de LO-Lemsterland.

De een kon een Hervormde bakker gebruiken, de ander had een Roomse smid of een Gereformeerde wagenmaker te „verhandelen”, enz. Vooral de man van Sneek was een goede afnemer. En 's Zaterdags reisde Peter dan naar het Zuiden om daar een afzetgebied te vinden voor hetgeen overcompleet was en aanbod voor plaatsers te vinden, die in Friesland over waren.

De vergaderingen waren altijd even gezellig. De aanwezigen voelden zich veilig in de consistoriekamer en de koster was een juweel. Tussen de bedrijven door kwam het wel eens tot een steekspel tussen de Hervormde predikant en een Gereformeerde ouderling, of moest diaken Geale zijn hart eens luchten over de verderflijke winterhulp. Plannen werden gemaakt om een Jodin, die met een Ariër was gehuwd, alsnog aan een (ondergeschoven) kind te helpen, om ze zo van arrestatie te redden. De „aanbrenger” beweerde, dat ze echter te oud was, waarop een der aanwezigen reageerde: „Sara was al negentig”. Het ging nog zo gemoedelijk toe. Aan gevaar werd nog niet gedacht. Toch schrok men, toen eens midden onder de vergadering een boom van een kerel binnenstapte met een geweldige zwarte snor. Hij bleek de nieuwe vertegenwoordiger van Franeker te zijn, die door zijn voorganger zonder enige kennisgeving was aangesteld. „Het kon Molotof wel zijn”, riep Jaap Zwartgrond en deze naam draagt hij tot op de huidige dag.

Elk der medewerkers zocht een aantal helpers in zijn rayon, waarvan de grenzen in het begin slechts zeer vaag werden aangegeven. Zo kon het gebeuren, dat twee provinciale Beursbezoekers elkaar in de omgeving van Birdaard ontmoetten, en de één zei: „Hwat moast hjir?”¹⁾ en dan ten antwoord kreeg: „Itselde as dy”²⁾.

Er zijn uitstekende plaatselijke medewerkers geweest. Wij denken aan een dorp, niet ver van Leeuwarden, waar de predikant zeker 150 personen onderbracht. Het was een streek vloeiende van melk — niet van honing — en een eldorado voor onderduikers. Een andere dominee zei: „Ik heb tegenwoordig meer vreemdelingen dan leden van mijn eigen gemeente in de kerk”. De onderduikers gingen in dat NSB-loze dorp gewoon op „onder het gehoor”.

DE KLEINE JOHANNES

Hij was de allereerste onderduiker, die door de officiële LO werd geplaatst. Johannes was 18 jaar en moest in de arbeidsdienst. Hij leek nog een kind. Kleren had hij heel weinig, want hij was de oudste uit een groot arbeidersgezin. De manufacturier van de Beurs zorgde echter voor een uitzet en de kerkvoogdij betaalde later de rekening.

Twee jaar later pakten de moffenknechten de „lytse Johannes”, toen hij even thuis was. Na de bevrijding lazen we, dat Johannes Wassenaar in Neuengamme was overleden . . . Hij was onze eerste onderduiker. Na hem zijn honderden behandeld, van wie de namen al lang weer vergeten zijn. Hem vergeten we niet. Nog horen we zijn moeder vragen, toen wij hem hadden geplaatst: „Hat hy in goed plak?”³⁾

Wij hopen, dat Johannes nu een heel goede plaats heeft en bekleed is met veel schonere klederen, dan de LO hem kon verstrekken . . .

HEEL HET RADERWERK LIGT STIL

Nog eens vraagt de Meistaking de aandacht. Toen op Donderdag 29 April '43 de beruchte oproep in de kranten stond, kwam Rients Westra (†) uit Sexbierum direct naar Leeuwar-

¹⁾ Wat moet jij hier?

²⁾ Hetzelfde als jij.

³⁾ Heeft hij een goede plaats?

Jan Beugeling

*Thijs R. Menger
(Rudolf)*

*Thomas H. Verdenius
Tevens: OD.*

*Dirk de Boer
Tevens: OD.
Gearr. 25-5-'44 t.g.v. arr.
in OD-Meppel.*

*Johannes Meppelink
Gearr. 3-1-'45 i.v.m. vrij-
laten gevangenen.*

Deze 3 personen zijn gearr. 29 -12-'44 door verr. gearr. onderduiker.

Hendrik Mulder

Barend Slettenaar

Deze 2 personen zijn gearr. 3-1-'45 bij overval Duitsers op DK Wolvega, waar illegaal werd gewerkt.

*Albert Schokker
Gearr. 22-1-'45. Meldde
zich nadat zijn vrouw was
gearr. i.v.m. zijn ill. werk.*

*Jetze Veldstra
LO-Doniawerstal.
Tevens: inl. dienst.
Gearr. 6-9-'43 i.v.m. bezit
v. zender t.g.v. and. arr.*

*Meile Wijnalda
Gearr. 16-12-'44 door
verraad i.v.m. verstrekken
wapen.*

Tenzij anders vermeld, behoorden deze 10 personen tot de LO-Weststellingwerf.

*Schelte Bruinsma
LO-Wonseradeel.
Gesn. 16-4-'45 in bevrij-
dingsgevecht te Makkum.*

*Hobbes Dijkstra
(Bob)
LO-Wonseradeel.
Gearr. 7-4-'45 door provo-
catie V-männer Brouwer en
Ridderhof.*

*Klaas E. Fokma
(Klaas Agema)
LO-Baarderadeel.
Gearr. 31-5-'44 in Leeu-
warden bij straatcon-
trôle landwacht. Was in bezit
van bezwarend materiaal.*

*Pieter Reitsma
LO-Baarderadeel.
Gearr. 25-5-'44 bij huis-
zoeking naar ill. werkers.*

den. In zijn omgeving wilde men staken en hij achtte het nodig om de beweging algemeen te maken. Vrijdags kwamen de Beursbezoekers bijeen. Besloten werd om contact te zoeken met politieke leiders in Holland. De volgende dag zou dan opnieuw een bijeenkomst plaats hebben. Inderdaad waren op Zaterdag 1 Mei allen weer tegenwoordig, al kostte het moeite, want de bussen reden al niet meer. Geale kwam op de fiets en kon die onderweg alleen gerepareerd krijgen, toen hij mededeelde, dat hij naar een illegale vergadering moest.

*Riens Westra
LO-leiding Friesland.
Tevens: KP.
Gearr. 22-11-'43 door ver-
raad van Frans Michon.*

Als politiek contact was J.P. aanwezig. De verbinding met Holland had niets opgeleverd. Dan zelf maar handelen! J.P., Geale en A2 trokken zich even terug en verschenen toen weer met een manifest, dat aan de vergadering werd voorgelezen. Het werd met algemene stemmen goedgekeurd.

Toen aan het stencillen, eerst bij een boekhandelaar en daarna in de kelder van de Friese Middenstandsbank. Elk der deelnemers kreeg een paar van deze manifesten. Zij werden aangeplakt naast de bedreigingen van Rauter, zij werden op straat gestrooid, zij wapperden aan bomen en telefoonpalen.

Er is critiek uitgeoefend op de inhoud, vooral op de gestelde eisen. In Denemarken gaven de Duitsers echter wèl toe en bovendien kwam deze critiek van „leiders”, die in die dagen „uit logeren” waren. De staking werd niet algemeen. Toen — op Zondag — kwam een aantal LO'ers weer bijeen en ze oordeelden, dat het zelfmoord zou zijn om de staking partieel nog verder voort te zetten. Opnieuw de provincie door, om het consigne door te geven: „Dinsdag weer aan het werk!” Dat kostte moeite. Het leek een nederlaag. Een van de medewerkers in de buurt van Dokkum vreesde voor zijn leven, toen hij de boodschap moest doorgeven. Een dominee, die het advies in zijn dorp gaf, werd voor een verrader en NSB'er uitgemaakt. Zo fel was de rustige plattelandsbevolking geworden. Zelfs de Beaufragte verbaasde zich over deze uitbarsting. Hier en daar duurde het nog dagen voor er weer normaal werd gewerkt. Een nederlaag? Zo scheen het. Maar zoals reeds werd opgemerkt, niets heeft het verzet in Friesland meer gestimuleerd dan deze uitbarsting.

VERHOOGDE ACTIVITEIT

Na deze Meidagen werkte de LO op volle toeren. Het aantal klanten, dat moest worden geholpen, was vertienvoudigd: Joden, studenten, ex-militairen, verlofgangers uit Duitsland. De eerste bonkaarten kwamen op tafel. Jaap Zwartgrond wist de uit Duitsland teruggekeerde arbeiders op ingenieuze wijze aan de nodige papieren en distributiebescheiden te helpen. Op elke vergadering was er weer een nieuwe vinding. Geale onderwees, hoe men stamkaarten kon vernietigen en tóch niet vernietigen, en hoe men tegen de verbrande resten van de inlegvellen, waarvan de bonnetjes zorgvuldig waren afgeknipt, weer nieuwe bescheiden kon krijgen.

Maar het onderbrengen van onderduikers en deze „kleine” middelen waren niet afdoende. Wat gaf het plaatsen van honderden, als er duizenden werden opgeroepen? De Arbeits-einsatz begon op volle toeren te werken, en vele burgemeesters verstrekten maar al te gewillig de gegevens. Eén van hen zond met excuses nog een lijstje met 7 namen, die hij vergeten had. Hij is gehandhaafd!

De wortel van het kwaad moest worden aangetast, zo oordeelden velen. Daarom moest de registratie van de arbeidsbureaux worden vernietigd. Op 25 Juni '43 kraakte Krijn met drie medewerkers het gewestelijk bureau te Leeuwarden en de gehele kartotheek verdween in een Mercedes-Benz, 2 dagen tevoren van de moffen gestolen en daarna keurig over-

LANDGENOOTEN!

Het Duitsche bevel, dat de leden van het Nederlandsche Leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap zullen worden weggevoerd, is een hoogst ernstige bedreiging van

ONS VOLKSBESTAAN EN ONZE VOLKSKRACHT.

Hier past één antwoord:

GEHEEL HET VOLK SOLIDAIR MET ONS LEGER!

Alle arbeid dient stil gelegd als overduidelijk antwoord van geheel het volk.

Duitschland heeft onze mannen noodigvoor zijn oorlogsmachine. Reeds werden duizenden van onze arbeiders als slaven weggevoerd.

DEZE NIEUWE AANSLAG MOET MISLUKKEN!

Dit kan als heel het volk nu een vaste eenheid vormt. Onverbiddelijk daarom thans de strijd aanvaard met als wapen:

DE ALGEMEENE STAKING.

Reeds is deze staking spontaan in vele bedrijven in alle deelen des lands begonnen. Zij moet nu over heel de linie doorgevoerd. Niemand mag er zich aan onttrekken.

Het doel, dat wij hierbij beoogen, is:

- 1o. Intrekking van bovenbedoeld bevel van den Commandant der Duitsche Weermacht;
- 2o. Geen gedwongen wegvoering meer van onze arbeiders naar Duitschland, ook niet door verplichte sluiting der bedrijven.

Zegt het voort en zorgt voor vermenigvuldigen.

gespoten. Van Joure en Sneek uit werden arbeidsbureaux, o.a. Bolsward, en bevolkingregisters, o.a. Wijmbritseradeel, in brand gestoken. Ook op ander sabotagegebied was men daar actief. Door de Duitsers gevorderd graan in Gaasterland werd vernietigd, dorsmachines werden onklaar gemaakt. Men had in dit alles te doen met uitlopers van de LO, die hun voortzetting vonden in de KP.

De Duitsers zaten ook niet stil. Een razzia te Leeuwarden leverde weinig op. Toen kwam de eis, dat alle stamkaarten moesten worden afgestempeld. Zo zouden de bezetters de jonge mensen kunnen treffen. Zonder stempel geen distributiebescheiden. De LO zon op tegengmiddelen en zo verscheen op de Beurs het eerste valse stempel. Jaap had een „artist” bereid gevonden voor f 500.— een cliché te leveren. Niet lang duurde het, of elke Beurs beschikte over een stempel en toen kon het werk beginnen. Het ging aanvankelijk wel wat roekeloos. Het gebeurde, dat een jongeman aanbelde en tegen een der kinderen die open deed zei: „Ik moast hjir wêze foar in stimpeltsje”¹⁾). We moesten nog leren! Door kraken kwam de LO in deze tijd ook aan vele inlegvellen, en zo waren de trucjes van Geale niet meer nodig. In de zomer van ’43 kwam ook de eerste piloot op de proppen. Peter had hem ergens in Drente opgeduikeld en na een avontuurlijke reis bezorgden hij en A2 hem bij de piloten-helper Kappie Marie te Zwaagwesteinde. Duggan William James Nathanael van New Glasgow was de eerste, maar niet de enige piloot, die door de LO’ers is geholpen.

Zo breidde het werk zich uit en in verband daarmee traden ook wijzigingen in. Het plaatsen van onderduikers raakte in de loop van ’44 op de achtergrond, al hielden vele medewerkers zich daar individueel mee bezig. Dat marcheerde echter vanzelf wel. Het was op Vrijdag niet meer: „Stuur hem maar met de tram van 7 uur; herkenningsteken een rose giro-enveloppe”. De verzorging in het groot, het nemen van tegenmaatregelen tegen de verordeningen van de Duitsers, het contact met de gemeentehuizen en distributiebureaux, de bestrijding van de Z-kaarten-affaire, en zo nu en dan het verspreiden van lectuur met richtlijnen werden hoofdzaak. Een waarschuwingssysteem tegen razzia’s werd bedacht en wanneer een medewerker een telefoontje kreeg: „Pake is min”²⁾), wist hij, wat hem te doen stond. Was iemand „forstoarn”³⁾ dan was hij gepakt.

REORGANISATIE EN PERSOONSWISSELING.

Boonstra en Sjouke van Joure hadden reeds contact met Krijn, maar van samengaan was vóór Mei ’43 nog geen sprake. Vlak daarna krijgen ze echter contact met Geale in Drachten, en spoedig is dan de Zuid-Westhoek in de LO opgenomen.

Bij de reorganisatie in October ’43 nemen zij voor het Zuid-Westen zitting in de provinciale raad van 6 man. De grote bijeenkomsten van 20 man zijn dan afgeschaft. Van Delden, de voorzitter van deze raad, neemt politie en justitie voor zijn rekening; Jaap onderhoudt het contact met NC en NSF en met de Top, terwijl hij tevens het district Leeuwarden leidt; Krijn leidt het Noorden en Geale het Oosten, terwijl beide zich met de bundeling van de KP bezig houden.

Krijn en Boonstra hebben van deze zes hun leven voor de goede zaak gegeven. Deze pioniers „froem ende fel op die vianden”, „kerstenmannen”, diep bewogen met het lot van duizenden vervolgde landgenoten.

Opmerkelijk is in Friesland de intieme relatie tussen LO, het NSF, dat gelden werft, het NC, dat ambtenaren en boeren bewerkt, en de KP. In de genoemde provinciale raad is feitelijk de leiding van het verzet in Friesland geconcentreerd. Verschillenden van de leden zitten tevens in de andere organisaties. Nog sterker dan elders geldt voor Friesland de opvatting van de SD, dat de LO de moederorganisatie van het verzet is.

¹⁾ Ik moest hier zijn voor een stempelaafdruk. ²⁾ Grootvader is ernstig ziek. ³⁾ Overleden.

Durk Dijkstra
Garr. 29-3-'45 door ver-
raad.

Geert v. d. Molen
Bij razzia op 31-3-'45 te
Boxem neergeschoten.

George Chr. Tinkelenberg
(Schuman)
Tevens: OD.
Garr. 8-2-'45 t.g.v. arr.
in BS.

Nicolaas Veltman
Garr. 5|6-10-'44 bij
huiszoeking naar onderdui-
kers.

Adriaan A. Vermetlen
LO-Hennaarderadeel.
Na bevr. overl. t.g.v.
verblijf in conc. kamp.

Deze 4 personen behoorden tot de LO-Rauwerderhem.

Willem Boeijsma
LO-Wijmbritseradeel.
Garr. 8-9-'44: verm. door
verraad i.v.m. huisvesting
Jodin.
Direct gef.

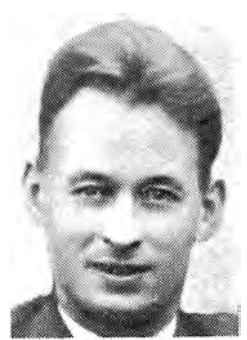
Douwe Feenstra
LO-Wijmbritseradeel.
Op 4-4-'45 in spertijd bij
bomenzagen neergeschoten.

Sybrand M. van Haersma
Buma
Zie pag. 160.
Tevens: LOF, OD.
Garr. 7-5-'41 door het
clandestien bijwonen v. een
verg. van B. en W.

Bouwe van Ens
LO-Nijehorne.
Garr. 23-1-'45 door ver-
raad.

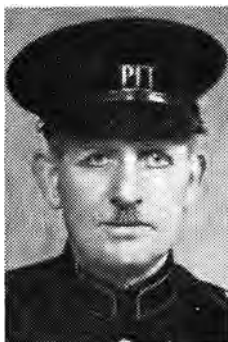
Sieger v. d. Laan
(Wim)
LO-Heerenveen. Tevens:
Trouw.
Als gids v. Canadezen na
capitulatie-onderhandelingen
op 14-4-'45 door
D. neergeschoten.

Hotze Brouwer
LO-Haskerland.
Garr. 8-2-'45 t.g.v. and.
arr.

Willem v. d. Bij
LO-Haskerland.
Garr. 1|2-2-'44 verm.
door verraad.

Douwe J. de Boer
LO-Workum.
Garr. 18-9-'43 door verr.
van landwachter.

Hendrik Haitzma
LO-Bolsward.
Garr. 31-3-'44 i.v.m. ver-
valsen van TD's; tezamen
met and. gem. ambt.

Sijberien Sijtsma
LO-Hemelum.
Garr. 8-3-'45 in Echten
bij razzia.

Onder het zestal komen vele reeds genoemde personen niet voor. De Duitsers hebben ook niet stil gezeten. Zij deden alles om uit te vissen, wie hen tegenwerkten bij de grote arbeidsmobilisatie. A2 verdwijnt van het toneel. Ook Peter, de provinciale leider, moet eclipseren. Eerst houdt hij zich schuil in Friesland, maar op bevel van de „bentgenoten” verhuisde hij naar Holland, waar hij al spoedig in het illegale CDK opnieuw in actie komt. Daar blijft het echter niet bij. Vele arrestaties vinden plaats in deze tijd, waarin de klap van Hoorn valt en de LO allerwegen en ook in Friesland gereorganiseerd wordt. De verrader Fergonet was in deze periode zeer gevaarlijk voor de LO'ers, vooral omdat hij in het begin door verschillende medewerkers werd vertrouwd. Arrestaties waren daarvan het gevolg en zijn eliminatie op 27 October '43 voorkwam alleen erger.

*Sijtse Lolkema
(Sietze)*

*Gearr. 15-3-'44 in een
autobus bij Bedum, door
verraad NSB'er.*

Op 22 November '43 had een catastrofe te Sexbierum plaats. Door verraad van Frans Michon, die daar lang als onderduiker verkeerd had, werden Rients Westra en zijn helpers gearresteerd. Ook Lolle Rondaan (†), die in Beetgum en omgeving veel had gedaan, werd opgepakt. Enige tijd daarna viel de distr. leider van Dokkum, Sietze (Sijtse Lolkema †), in Groningen door verraad in handen van de Gestapo. Ook zij allen waren: „froem ende fel op die vianden”. En zij hadden het hart en „de guede mejninck van een Kerstenman”. Verder was Oom Piet in zijn pastorie niet meer veilig. Hij week evenals de contactman van Akkrum uit.

De liquidatie van de provocateurs was een dwingende noodzaak, maar het tekent de geest van het verzet, dat men tot zo'n liquidatie niet dan na lange aarzeling en nauwkeurig onderzoek overging. Zo nauwgezet als in Friesland was men nergens anders. Men stelde een veemgericht in, bestaande uit rechtskundigen. Zij beslisten na uitvoerig overleg of een liquidatie wel of niet mocht plaats vinden.

WEER VERANDERING

De nieuwe, kleine raad werkte effectief en veilig, maar lang bleef de samenwerking toch niet gehandhaafd. In Januari '44 gingen Krijn en Geale practisch voor de LO verloren, doordat zij zich geheel aan de KP moesten wijden. Op 1 Februari '44 wordt Boonstra op het station gearresteerd. Provocatie van een onderduiker-torpedomaker, die koerierswerk voor Joure deed, maar in de strikken van een SD-dame verward raakte, leidde tot de val van Boonstra. Sjouke ontsnapte de dans ternauwernood en hield zich enige tijd op de achtergrond. Eén en ander had tengevolge, dat Van Houten, door Geale aangetrokken, districtsleider in Drachten werd; het centrum van het Zuid-Westen verplaatste zich van Joure naar Sneek. Jammer genoeg wordt het contact van dit district met de provinciale raad dan lossen, doordat de nieuwe districtsleider Karel I (Jacobus J. Boomsma †) niet opgenomen wordt in de raad. Epke en Jan krijgen in die tijd de belangrijke functie van inspecteurs; zij reizen de provincie af. Ook in de vertegenwoordiging in de LO-leiding komt verandering. Aanvankelijk komen verschillende Friezen op de landelijke Beurs, o.a. Peter en Jaap. Bij de reorganisatie in October '43, na de klap in Hoorn, komt er één vertegenwoordiger in de Top. Jaap bezoekt met Epke dan regelmatig de interprovinciale vergadering voor het Noorden. Als Jan O. (Marinus Westerbeek †) in Juni '44 gearresteerd wordt, komt Jaap in de Top. Maar als in Juli Jan Evenhuis (†), de grote man van het NSF in Friesland, met zijn helper Bernhard G. H. Melot (†) gearresteerd wordt, verdwijnt Jaap, zich voegend naar het Friese standpunt, dat de zwaargezochten zich moeten terugtrekken. Epke treedt dan naar buiten als vertegenwoordiger op, terwijl Alva uit Drente

Hermanus Alkema

Lourens Broersma

Tpe J. Faber

Theodorus H. Jorna

Alle Schaafsma

Klaas N. Weitenberg

Jan van Wier

Wijbrandus de Wit

Deze 8 personen behoorden tot de LO-Harlingen. Zij zijn gearr. op 9 en 11-1-'45, zo goed als zeker door of i.v.m. verraad van een meisje, dat in het gezin van Faber was opgenomen en weigerde de omgang met een Duits soldaat te verbreken.

Jitze P. van Dijk
LO-Franeker.
Gesn. 15-4-'45 in beurij-
dingsgevecht.

Wybe Dijkstra
LO-Beetgum.
Gearr. 22-11-'43 bij huis-
zoeking door verraad Frans
Michon.

Jan Zijlstra
LO-Menaldumadeel.
Gearr. 28-7-'44 t.g.v. over-
val op adres waar het NSF-
archief de Duitsers in han-
den viel. Zie pag. 172.

Ids de Beer
(Viervoeter)
LO-Dokkum.
Gearr. 31-1-'45 verm.
t.g.v. and. arr. Op vlucht
neergeschoten.

Jarl Ruinen
(Flipse)
LO-Dokkum.
Gearr. 17-1-'45 verm.
i.v.m. wapenvervoer.

voor het Noorden in de Top gaat zitten. De zwervende Jaap wordt toch nog in December gearresteerd, maar hij overleeft de gevangenschap in Wilhelmshafen. De arrestatie van Evenhuis was inderdaad een zware slag. Bij hem kwamen alle draden van de financiële voorziening samen en vooral de inbeslagname van zijn veelomvattend archief was een ramp voor Friesland. De arrestatie zelf was merkwaardig. De dochter van Evenhuis was koerierster bij de PBC in Amsterdam. Zij werd gearresteerd, toen zij, op verkenning uitgezonden in verband met een vuurgevecht van de SD met enkele leden van de PBC, die juist de nieuwe valse inlegvellen afgeleverd hadden, het bewuste huis betrad. Evenhuis bezocht de SD t.b.v. zijn dochter, hoewel zijn vrienden het hem dringend afrieden, zelfs een tweede maal, maar toen was de SD verstandig genoeg, hem vast te houden.

HET WERK

De veranderingen in de medewerkerskring waren zo groot, dat een na de bevrijding teruggekeerde gevangene in die nieuwe kring min of meer teleurgesteld zei: „Wie zijn al die lui?”

Begrijpelijk, maar niet billijk. Het was juist het mooie, dat de arbeid voortgang had, ook al verdwenen de personen.

*Jacobus J. Boomsma
(Karel I)*

*Gearr. 6-11-'44 op door
SD bezet adres. Bij ontvl.
poging neergeschoten.*

En het werk ging voort. Alle noden van de onderduikers werden in de arbeid betrokken. Begon men wel met PB's te stelen uit de zakken van mede-kerkerads- of schoolbestuursleden, teneinde ze door verandering geschikt te maken voor onderduikers, dat was al spoedig niet voldoende meer. Verliezen van PB, opname van PB's volgens de vijftienjarige-methode, valse en gekraakte PB's moesten in de behoefte voorzien.

In het district Sneek wist men zodanige relaties met de bevolkingsregisters te leggen, dat iedere gemeente ongeveer 6 tot 10 PB's per maand leverde. In samenwerking met de ambtenaren en met het NC en de KP wist de LO in Friesland de arbeidsinzet, o.a. door verschaffing van bruine Ausweise, de TD-beschikking en de Z-kaarten-actie afdoende te pareren.

In Leeuwarden had men een LO-centrum ingericht. We zouden dit centrum het kabinet van de Friese LO kunnen noemen. Hier werd de administratie gevoerd, hier kwamen de brieven binnen, hier haalden de koeriersters haar post. Om te veel „aanloop” te vermijden werd het systeem van postadressen ingevoerd, meestal winkels. Er waren dagen, dat 500 Ausweise de deur uitgingen en 100 brieven moesten worden beantwoord. In het geheel zijn 8000 „geeltjes” (vrijstellingen van de Arbeidsinzet) verstrekt. Was men in '43 blij met één vals stempel, in '45 beschikte het centrum over 90 stempels. De bureauhouders Keizer en Auke hebben met hun teknaars en fotograaf bergen werk verzet. Toen de Duitsers een inval deden in het pand aan de Nieuweburen te Leeuwarden, waar de werkplaats was, viel hun de gehele collectie in handen. Ze stonden perplex, want nog nooit hadden ze zo'n verzameling gepakt. Maar de volgende dag werkte het centrum alweer op volle toeren, want van alle materiaal was een dubbel stel gemaakt. Na de bevrijding is aan de Duitse slavenjager Hendriock het restant van de valse Ausweise, met zijn handtekening erop, aangeboden, maar hij ging er niet op in.

Daar de aflevering niet steeds even vlug ging, richtte men in Sneek, waar de centrale van de Zuid-Westhoek gevestigd was, naast het bestaande „distributie”-bureau en het „financiële”-bureau, een eigen falsificatie-bureau op. Het eerste verzorgde op den duur ook de opslag van levensmiddelen. Evenals in Leeuwarden was men hier op alle gebied van tegenmaatregelen tegen de Duitsers actief. En met succes.

*Cornelis Groendijk
LO-Westdongeradeel.
Garr. 8-3-'45 t.g.v. ver-
raad. Telef. arrestatiebevel
afgeluisterd. Na waarschu-
wing vertrokken, doch op de
vlucht neergeschoten.*

*Ernst Meinsma
LO-Westdongeradeel.
Garr. 9-12-'44 Bij overval
moest M. mee. Mocht zich
verkleeden, doch verborg zich
bij onderduikers (w.o. Kl.
van Dijk - zie KP-Fr.) in
schuilpl. Van Dijk ontvl.,
doch werd neergeschoten.
Na verder onderzoek, schuil-
plaats ontdekt.*

*Jan Bakker
LO-Tietjerksteradeel.
Garr. 14-11-'44 t.g.v.
arr. dochter gastheer, waar-
op huiszoeking volgde. Door
mishandeling dezelfde dag
overleden.*

*Gerrit W. Navis
(Schippers)
LO-Tietjerksteradeel.
Was i.v.m. vinden NSF-
archieff, in Putten onderge-
doken. Garr. 1-10-'44 bij
bekende razzia aldarr.*

*Johannes Wildeboer
LO-Ferwerderadeel.
Garr. 19-11-'43 verm.
door gepraat van onderdui-
ker.*

*Marinus van Emst
Stond bekend als fel anti-D.
Was ondergedoken. Toen
hij op 12-8-'44 (verjaardag
vrouw) thuis kwam, opge-
haald en buitenshuis gef.*

*Auke Faber
Garr. 3-1-'45 i.v.m.
wapenvervoer.*

*Jan W. v. d. Hoek
Garr. 5-2-'45 door verraad
v. collega i.v.m. weigering
om Ausweis aan te vragen.*

*Aitze Hoks
Garr. 10-2-'45. Was on-
dergedoken, doch kwam
i.v.m. ziekte tijdelijk thuis,
hetgeen door landw. werd
verraden.*

*Andries Lok
Op 20-5-'44 bij Silbertan-
ne-actie vermoord.*

Deze 5 personen behoorden tot de LO-Ooststellingwerf.

Wel ressorteerden de financiën onder het NSF, maar de personele en organisatorische unie met de LO rechtvaardigt een enkele opmerking erover, temeer omdat de financiële verzorging en werving, elders door de LO ter hand genomen, hier eveneens door het NSF werd waargenomen. Evenhuis was de grote man in dit werk. En in tegenstelling met het NSF elders gebruikte men in Friesland geen geleende gelden. Het begon met een afdeling van de „Zeemanspot”, die in Rotterdam zetelde. Spoedig kwam er een zelfstandig Fries financieringsapparaat uit voort. Via de belastingkantoren spande Evenhuis een net over heel Friesland. De belastingmannen in het werk waren ook uitstekend geschikt om vast te stellen, wat ieder burger behoorde bij te dragen. Toen de onkosten de f 50.000.— per maand overschreden, begon men met een nieuw systeem: een zegelactie. Zegels van f 1.— tot f 250.— konden gekocht worden. In die tijd gaat het comité NSF heten. Daarna begint men zelf belastingen te innen. Wie bv. aangeslagen is voor f 30.000.—, krijgt een officiële aanslag van f 5.000.— en een NSF-aanslag van f 25.000.—.

Vermeld zij nog, dat men in '43 in Sneek de onderduikers zegels liet maken, die goed verkocht werden.

Al de bovengenoemde feiten en personen zouden de indruk kunnen wekken, dat er alleen maar leiding en enkele centra bestonden, waar gewerkt werd. Niets is minder waar. Juist in de LO lag het zwaartepunt van de arbeid en de kracht van het verzet bij de vele naamloze, plaatselijke medewerkers, contacten en koeriers, die de LO tot een onverwoestbaar verzetsorgaan maakten.

DE LAATSTE RONDE

Van de zes provinciale leiders, die in October '43 de reorganisatie tot stand hadden gebracht, was een jaar later niemand meer beschikbaar. Van Delden moest ook verdwijnen; Geale ging met een opdracht over de rivieren en keerde eerst in April '45 met de Canadezen terug; verder kwam Epke reeds spoedig in de BS terecht. Met de leiding van het NSF was het al niet beter gesteld, evenals met die van het NC, waarvan alleen S2 nog overbleef. Drastisch begint men dan aan de heropbouw. De Jong krijgt de leiding der LO en reeds spoedig is er weer een provinciale raad. Men werkt dan met vier districten. Voor Sneek neemt Karel I zitting, die kort daarop door de Duitsers neergeschoten werd. Bouma volgt hem op. Van Houten vertegenwoordigt Drachten, de oud-gediende Zichterman Stiens, en voor Dokkum komt Wessels. In Leeuwarden is de leiding geconcentreerd, maar organisatorisch hangt deze streek er een beetje bij. Na enkele maanden ontstaat dan ook een vijfde district, Leeuwarden, waarvan de aldaar ondergedoken Zichterman de leiding krijgt.

In de provinciale raad hebben bovendien S2 voor het NC, en De Boer voor het NSF zitting. De samenwerking tussen deze organisaties wordt zo mogelijk nog nauwer; gezamenlijk bouwt men het netwerk van de organisaties weer op. Met de kas van het NSF heeft men even moeite. Ze is groot (f 100.000.—) . . . maar na de val van Evenhuis ondergedoken. Gelukkig wordt ze op het goede gezicht van de nieuwe leiders uitgeleverd. Nodig is ze al direct, want de spoorwegstaking vordert, naast de hulp bij het onderduiken, kapitalen voor de uitbetaling der salarissen. De LO vangt de eerste stoot op, eerst in Leeuwarden, dan met Henk-Financiën en Van Houten in de provincie, maar reeds spoedig neemt het NSF de financiële last over.

Het contact met de LO-organen buiten de provincie is in het bijzonder na de spoorwegstaking niet zo sterk meer. Alva verschijnt nog een enkele keer, maar overigens moet men het voor de samenhang in LO-verband doen met de „Mededelingen van het CB” en met de gevoerde briefwisseling.

Het wordt in Friesland een tijd van hard en moeilijk werken. De razzia's zijn een grote belemmering en slechts dank zij de doortastendheid van de koeriersters is het verband in stand te houden. En dit verband was dringend vereist, niet alleen als verweer tegen het streven naar suprematie van de BS, vooral ook om het werk zelf: hulp aan onderduikers van allerlei soort, het afvoeren van ruim 200 piloten, de enorme taak voor interne en externe illegale voedsellevering, de bevrediging van de groeiende vraag naar falsificatie, de bestrijding van gedwongen tewerkstelling in Drente, pendant van de Liese-actie in het Westen, en vele andere werkzaamheden. Ook arrestaties brengen regelmatig onrust en gevaar. In November, als enkele belangrijke medewerkers gearresteerd worden, wordt de toestand zelfs even critiek. KP en LO, NSF en NC steken de koppen bijeen en besloten wordt de gevangenis in Leeuwarden te kraken. Op 9 December '44 vindt de kraak plaats; 51 gevangenen worden bevrijd en het gevaar is weer geweken.

Zoals gezegd boterde de samenwerking met de BS niet erg. De uitvoering van het accordo om een LO-verplegingsman toe te voegen aan de staf der BS, leidt tot conflict met de com-

Johannes M. Boleij

*Johannes F. Erich
(Schipper)*

*Taeke S. Halma
Tevens: VN.
Gearr. 5-7-'43 door provo-
catie in VN.*

*Aalzen de Jager
Gesn. 14-4-'45 te Ureterp
in bevrijdingsgev.*

*Tjalling Wagenaar
Gearr. 5-7-'43 t.g.v. arr. in
VN, waarbij door hem verz-
orgde onderduikers werden
gearr.*

Deze 2 personen zijn gearr. 26-5-'44 bij overval van SD op belastingkantoor, door verraad meisje. Erich ter plaatse neergeschoten.

Deze 5 personen behoorden tot de LO-Drachten.

*Gerk Numan
Gesn. 14-4-'45 in bevrij-
dingsgevecht.*

*Reinder Spriensma
Gearr. 9-8-'44 bij huis-
zoeking naar Joden, verm.
door verraad.*

*Cornelis Tump
Tevens: OD.
Gesn. 14-4-'45 in bevrij-
dingsgevecht.*

*Rein Visser
Overl. 29-1-'44 aan hart-
verl. t.g.v. ill. werkz. heden.*

*Hylke W. Watzema
Gearr. 4-6-'44 door provo-
catie van zgn. onderduiker.
Na weigering om namen te
noemen in gevecht neerge-
schoten.*

Deze 5 personen behoorden tot de LO-Opsterland.

*Douwe S. Bangma
Gearr. 2-3-'45 om onbeken-
de reden. D. verzochten hem
mee te gaan naar keuring
van fraud. slachting. Werd
echter naar SD vervoerd.*

*Jozef Englander
(Joop Schild)
Gearr. 8-12-'45 in de trein;
zijn naam was genoemd door
Fergonet.*

*Jacob Hijlkema
Tevens: OD.*

Bauke v. d. Pal

Deze 2 personen zijn gearr. 3-3-'45 i.v.m. verbergen en vervoer van wapens

*Jan Welfing
LO-Opsterland.
Gesn. 14-4-'45 in bevrij-
dingsgevecht.*

Tenzij anders vermeld, behoorden deze personen tot de LO-Idaarderadeel.

mandant. Deze nam een eigen verplegingsman. Weldra daarop trad een heftige botsing op tussen deze commandant en LO en NC, toen de eerste dreigde met maatregelen om de andere organisatie onder zijn beheer te stellen. Wel werd dit geschil bijgelegd, maar de toestand bleef gespannen. Dat het niet tot een duidelijker breuk kwam, was te danken aan de omstandigheid, dat vele eminente LO'ers in de BS meewerkten en dat de activiteit van de KP in de BS niet door dergelijke conflicten belemmerd mocht worden. Overigens heeft de LO zich door de houding van de BS-leiding in Friesland niet laten weerhouden om de BS op zeer ruime schaal van PB's te voorzien en voedsel te leveren.

De voedselactie in Friesland begon reeds omstreeks de spoorwegstaking. Zoals al het LO-werk, begon ook dit werk met plaatselijke initiatieven, om vervolgens geleidelijk in verband gebracht te worden. LO en NC hebben op dit gebied nauw samengewerkt in de zgn. Natura-Commissie.

Lourens Touwen
(Koorden)

LO-Wonseradeel.

Gearr. 18-8-'44. Vervoegde
zich bij SD om vrijlating
van een ander te bepleiten.

Werd zelf gearr.

De KP verleende veel hulp bij de transporten. Het werk betrof de voorziening van zieken en zwakken uit de illegaliteit en van de noodlijdende gebieden buiten de provincie. Langzamerhand ontstonden twee centra: Leeuwarden onder beheer van het NC, in hoofdzaak voor boter, kaas en aardappelen, en district Sneek onder beheer van de LO, in hoofdzaak voor vlees en graan. In het district stonden Lollum en Makkum aan de spits met hun productie; Makkum, waar Koorden (Ds Lourens Touwen †), door de Duitsers vermoord, zo enorm veel werk verzet heeft.

Cijfers zijn moeilijk te geven. Ook liepen legale en illegale acties dooreen. In totaal zijn alleen naar Holland miljoenen kg voedsel verzonden.

Ook op dit gebied ontstond een conflict met de commandant der BS, die in Maart '45 de voedseltransporten naar het centrum onder beheer der BS wilde brengen. De LO voorkwam deze nieuwe poging tot „grensoverschrijding” door de benoeming van een voedselcommissie onder leiding van Henk Financiën.

DE BEVRIJDING

De vijand kwam in Mei '40. „Hy gnjidde it âlde lân en de slaveswipe sloech”¹⁾. Maar nu, April '45, gold het: „Oan'e kym is rea to sjen, in nije dei”²⁾. Toch moest in de laatste dagen nog koortsachtig worden gewerkt. Een paar weken voor de intocht van de Canadezen werden nog alle mannen in Leeuwarden opgeroepen voor arbeid op het vliegveld. Vier dagen voor de bevrijding vielen te Dronrijp nog een aantal slachtoffers. Onder hen was ook Klaas Jr. (Klaas J. W. Wierda †) met zijn beide broers; Klaas, die zich het vuur uit de sloffen gelopen had voor de LO in Leeuwarden en omgeving.

Hun ziel in 't eeuwig leven,
Verwacht de jongste dag.

De CID-lijn werd in deze laatste weken tot Leeuwarden doorgetrokken. De BS bezette de ene tak, de LO de andere. Een permanente luisterpost werd georganiseerd, maar al heel spoedig werd de verbinding met het Zuiden en het Westen verbroken door de verwoesting van de centrale te Zwolle. In de provincie kon het contact echter ongestoord plaats hebben, ook toen Leeuwarden al bevrijd was en een deel van de provincie nog niet. Verder werd in deze laatste dagen de stichting van de Vereniging „Friesland '40-'45”, — die reeds in October '44 in de provinciale raad ter sprake kwam — voorbereid, de organisatie van

¹⁾ Hij kneep (knoeide) het oude land en de slavenzweep striemde.

²⁾ Aan de kim wordt het rood, een nieuwe dag.

het verzorgen, registreren en terugzenden der onderduikers. Ook de voltooide bestuurs-enquête over de houding van de burgemeesters en andere autoriteiten werd verzameld om haar t.z.t. aan het MG te overhandigen. Nog op 13 en 14 April werden vele aanwijzingen verzonden en tal van brieven beantwoord. Zaterdag 14 April was reeds een deel van de provincie vrij. Op Zondag 15 April kwamen de Canadezen Leeuwarden binnen, waar ze alleen een paar honderd gevangen genomen Duitsers aantroffen. De BS hadden hun maatregelen goed getroffen. De rest van de provincie werd in de twee volgende dagen gezuiverd.

De banden waren verbroken!

De onderduiker verliet zijn spinnewiel!

De verdrevenen keerden terug naar hun haardsteden!

Valse Ausweise waren een curiositeit geworden!

De radio kon uit de schuilplaats!

Het rood, wit en blauw met het aloud oranje en de „pompeblêden”¹⁾, waaiden weer breed uit over bouwland en greide, ze schemerden tussen het groen der „wâlden”, ze spiegelden zich in de blanke meren. De gevangenisdeuren gingen open! „’t Scheen ons een blijde droom te zijn!”

Na de eerste intense vreugde keerde een ieder weer naar zijn arbeid terug. De vervalsers werden weer eerlijke tekenaars, de bonnenbezorger zat weer achter het loket van het postkantoor, de districtsleider was weer eerzaam aardappelkoopman.

Maar lege plaatsen bleven er. En vergeten doen we niet, die „kerstenmannen”, die „froem ende fel op die vianden” waren, maar die „een guede mejninck” hadden, want hun „meijninck was vrij ende fryes to wesen”. Zij waren getrouw tot in de dood.

¹⁾ De Friese vlag.